

КРЮЧКОВ Г. Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СИМВОЛІЗАЦІЯ ФОНОГРАФІЧНОГО ПИСЬМА

Статтю присвячено використанню та взаємодії графічних засобів, літерних і нелітерних комплексів, які виконують різні функції, наприклад символів, і які використовуються у фонографічному письмі.

Ключові слова: символ, знак, емблема, літерні комплекси, графіка, орфографія.

Статья посвящена использованию и взаимодействию графических средств, литературных и нелитерных комплексов, которые выполняют разные функции, например, символов, и которые используются в фонографическом письме.

Ключевые слова: символ, знак, эмблема, литературные комплексы, графика, орфография.

The article deals with the usage and the interaction of graphical means, literal and non-literal complexes having different functions, like symbols, in phonographic writing.

Key words: symbol, sign, emblem, literal complexes, graphics, orthography.

Малюнки, фільми, реклама, фотографії, карикатури, назви книжок і статей тощо, завжди спонукають глядача чи читача до роздумів і міркувань щодо прихованого змісту будь-якої візуально-графічної інформації. Користувач завжди ставить запитання: “Що за цим приховується?”. Найчастіше читач / глядач шукає утаєне значення навіть у звичайних предметах і зображеннях. Щоб позначити таку “експресивну” якість, найчастіше користуються терміном “символічний зміст” [1:205].

Символізм графічного зображення – це невиражена значущість, зв’язок між ідентифікованою дійсністю та сферою підсвідомого. Художник, журналіст, письменник, поет, філолог виконує функцію посередника між реальним світом, суспільством і невидимим, індивідом.

Сьогодні повсюдно та не завжди виправдано вживається термін “символ”, наприклад, для опису нових знаків алфавіту. До речі, вживання нелітерних знаків і графічних зображень у повсякденному житті заважає сприймати зміст звичайного літерного письма чи символічного змісту звичайного малюнка. Наприклад, череп і / або дві перехрещені гомілкові кістки символізують смерть. На прапорі піратського судна цей малюнок позначає належність до ліги джентльменів удачі, тобто це марка, приватний знак. На електроустаткуванні він позначає небезпеку, а на аптечному флаконі – отруту, тобто виконує функцію умовного, попереджувального сигналу. Нарешті, на одязі (шкіряна куртка чи футболка) він символізує “ризик”, тобто стає повноцінним символом.

Тенденції символізувати прості, звичайні речі протидіє протилежне прагнення спростити фігуративний абсолют до звичайного знака. Але коли навіть зображення зведено до простого знака, який вирізняється єдністю концепта (поняття) та акустичного / візуального образу, його значення та його символічний потенціал залишаються повністю ідентичними. Цей перехід образу до знаку не означає спрощення рухів чи проявів, як це відбувається у письмі. Тому символічна значущість не залежить від зовнішньої формальної перфекції, а скоріше – від внутрішнього настрою індивіда надати знакові своє бачення символу.

Ф. де Соссюр наголошує на двосторонній психічній сутності лінгвістичного знаку, його довільності [2:88–89]. На відміну від знаку, символ не є цілком довільним; він не “порожній”, в ньому є залишок природного зв’язку між позначеним і позначенням. Символ правосуддя – терези – не можна замінити абичим, наприклад возом [2:90].

Графічна форма слова може співпадати з сигніфікатом, але найчастіше вона набуває особливого значення, у тому числі символічного. Яскравим прикладом є система французьких орфограм – логограм, де кожне написання може бути символом. Прообраз букви “о” алфавіту та нуля є образом межі рівновіддалених точок від центру, символ межі всесвіту, суще без початку і кінця, знак Бога та вічності [3:153].

Прототип літери алфавіту “Т” є прообразом єгипетського хреста “Тау” або хреста Св. Антонія, який зображає взаємодію статичних (однієї вертикальної) та двох горизонтальних (звукових) осей Всесвіту. Він є символом духовності та небесної влади.

Прообраз літери “х” є графічним образом стилізації – “розпинання” – енергетичних взаємодій; діагоналі осьових напрямків взаємодії в квадраті, які визначають закони комплементарності та контрарності першооснов світобудови. Це – символ хреста апостола Андрія (косий хрест), якого за легендою було розп’ято на хресті у формі римської цифри “Х”. Цей хрест належить до геральдики Шотландії, покровителем якої вважається святий Андрій.

Комбінаторика літер використовується для створення символічних та ідеографічних знаків. Фонографічне письмо має такі недоліки, а ідеографічне – такі переваги, що перше ніколи повністю не замінить друге, тому що все повинно мати своє символічне, образне вираження [4]. Будь-яка подія, будь-яке явище позначається словом і може мати символ, образ для позначення свого змісту чи смислу.

Як приклад, можна навести знак раннього християнства – символ, який виник у I столітті від Різдва Христового. Це – монограма Христа, яку утворено шляхом поєднання двох перших літер його імені: Х + Р. Зміна позиції літери “х”, тобто її розташування перпендикулярно горизонтальній лінії, перетворювало косий хрест у звичайний грецький (квадратний) або хрест святого Георгія. Грецький хрест у християнстві символізує віру, світську та земну владу, отриману від Бога. Він тлумачиться також як графічний образ умоглядного формотворення – взаємодія осей координат: вертикальної та горизонтальної. В образології його розглядають як метаграфічний абстрактний знак системи бог і Бог.

Вживаний з подовженою вертикальною лінією грецький хрест перетворюється у латинський, який є найдосконалішим знаком Бога й християнства, символом символів. Він тлумачиться як трансформована ідеограма Тризуба. Це – торова взаємодія двох осей світобудови, образ людини з протягнутими вправо і вліво руками, образ страстей Христа. У комбінації з літерою “Р” та літерою “N” латинський хрест утворює наступну монограму Христа Торжествуючого, який переміг диявола, дракона, змія.

Це – символ перемоги християнства над язичництвом, поганською мудрістю.

Частина латинського хреста без верхівки – хрест Тау, або хрест святого Антонія, який репрезентує трансформацію духа в матеріальне, прокоментовано вище. Якщо замість верхівки латинського хреста графічно зображено коло, яке символізує маргіальність Всесвіту і є символом Бога та вічності, утворюється новий різновид хреста, а саме Анх (в деяких книгах Анкх [5]) – символ життя. Верхню частину Анха утворено за допомогою ієрогліфа “Р” (знак духу, третього ока, що репрезентує емісію світла та перехід людей від тонких матерій до більш реальних, матеріальних). Цей хрест використовується християнками Єгипта. Він є символом життя та клятви. Його покладали у руки мумій фараонів.

Комбінація літер “Х” та “Р”, як невід’ємних частин монограми Христа, а також іноді літери “О”, що виконувала функцію кола, в середині якого розташовували цю монограму, та літери “Г” (або древка), утворювала Лабарум Костянтина.

Форма знака, утвореного шляхом комбінаторного вживання літер “Х” та “Г”, або косоного хреста та древка – “Ж”, нагадувала відому літеру найдавнішої слов’янської азбуки “живите”, яка символізує життя. У давніх

графічних репрезентаціях літер кирилиці, які було розроблено Кирилом і Мефодієм, фігурують інтегровані до кожної букви малюнки. Літера “Ж” мала малюнок, у центрі якого знаходилось обличчя схоже на людину з викривленим деревом життя, справа та зліва знаходились два птахи, які летять. Обличчя людини розвертається від пащі звіра, який має корені в землі. Ноги людини також мають свої корені в землі. Дерево росте як людське серце. Усі живі істоти поєднані у єдиному безкінечному малюнку.

У фонографічному письмі символізуються не тільки слова-логограми чи літери, з яких вони складаються, а й окремі елементи літер, надрядкові та пунктуаційні знаки. Крапка як складова літери “і” чи пунктуаційний знак символізує центр, джерело життя, первинну творчу енергію та вважається квінтесенцією усіх символів. Вертикальна та горизонтальна лінії, які є складовими літер, теж розглядаються як геометричні символи [5:53–55]. Вертикаль символізує рух зверху до низу, тобто, походження людини, напрямок від духовного до матеріального, чоловіче начало. Вертикальну лінію “Г” інколи називають “монадою” [5:54]. Горизонталь є символом матерії, руху із заходу на схід, з минулого у майбутнє, жіночого начала.

Великі та малі вертикальні, горизонтальні лінії у поєднанні з діагоналями, колом, овалами слугують графічним матеріалом для конструювання літер фонографічного письма, тобто вони виконують функцію абстрактних одиниць графіки – графів. У той же час, вони є необхідними елементами для утворення знаків – символів. На противагу символічному образу, який має естетичну досконалість, знак спрощує фігуративність. Прикладом таких знаків є поєднання вертикалі та горизонталі для передачі символічного значення хреста. Віруючий мандрівник може намалювати на папері або використати дві гілки або палиці, з’єднані у формі хреста, і, не піклуючись про естетичну цінність, використовувати цей символ для молитви.

Графічні та орфографічні одиниці (графи, літери, слова, ідеограми, піктограми) відтворюють звукову будову мови та створюють власну понятійну систему. Орфограма може мати пряме, екзотеричне значення або придбану низку допоміжних, езотеричних значень, найчастіше енантіосемічних відтінків.

Езотеричність французьких орфограм віддзеркалює діалектику розвитку візуально-графічних засобів спілкування. Вона сприяє вдосконаленню мовної системи і розширенню універсуму людини, наближає її до пізнання багатогранних явищ реального світу. Одночасно

французька графіка є невід'ємною частиною ідеального універсуму, який побудовано за образом і подобою самої людини і який існує в мислячій істоті в постійному розвитку та розширенні.

Енантіосемія орфограм (слів, ідеограм, піктограм, символів) свідчить про наявність у однієї лінгвістичної одиниці – графічного знаку – кількох значень, в тому числі екзотеричного та езотеричного. В той же час поліфонія та полісемія орфограм є характерною рисою сучасної французької графічної системи.

З іншого боку, вживані французькою орфографією нелітерні знаки (іллетрограми, ідеограми, піктограми) виконують функції літерних орфограм, тобто стають повноцінними значущими одиницями орфографіки. Вони розрізняються за допомогою відповідних графічних елементів – графем, а також із використанням таких допоміжних чинників, як форма, розмір, колір тощо. Поділ слів на графемі зводиться в принципі до визначення графематичної значимості групи букв [6].

Французька графічна система стає універсальною з точки зору існування зв'язків між літерними та нелітерними знаками. Сучасна графічна система постійно збагачується за рахунок внутрішніх резервів (розвиток комбінаторних можливостей літер), а також – запозичень із різних мов, які мають різноманітні види письменності, введенням до алфавітної системи письма елементів ідеографії, ієрогліфіки, піктографії та символіки. Асиміляції нововведень сприяє відкритість і космополітичний характер французької мови. Щодо діалектики історичного розвитку писемності “від ідеографії до алфавіту”, слід зазначити підсвідоме прагнення людства постійно перетворювати літери в ідеограми та навпаки.

Французька орфографія не заперечує вживання суто графематичних засобів. Французькі графічні слова можуть включати до свого складу нелітерні знаки, яку порушують їх літерну цілісність, тобто займають простір, що мала б займати літера. Навіть поділ на слова є по суті застосуванням ієрогліфічного принципу. Створення теорії нелітерних знаків письма зажди вважалось вкрай важкою справою, бо система цих знаків виникла стихійно. В основі цієї системи немає ніякої теорії. Найбільш поширеною нелітерною орфограмою є інтервал, основне призначення якого полягає у відокремленні одного графічного слова від інших. Як суто графематичний знак, що поділяє речення на слова, інтервал може також виконувати об'єднувальну функцію. Належачи до графематичних засобів французького письма, інтервал реалізує

змістовизначальну функцію. За його допомогою встановлюється лексичне та / або граматичне значення слів, словосполучень.

Вживання алфавітним письмом піктограм з метою безпосередньої передачі значень і понять підкреслює діалектику прагнення графічної форми мови відтворювати не лише її звукову будову, але також понятійну систему. Малюнок, як і літерна форма слова, може мати пряме, екзотеричне значення, або придбати низку допоміжних, інколи енантіосемічних, езотеричних відтінків.

Знаки, символи, вживані мовами з алфавітною системою письма, мають умовний характер. Лише певна група людей розуміє їх езотеричний зміст. Найчастіше людина, яка побачила символ, сприймає його як графічний знак, що натякає на існування кількох значень, або прихованого більш глибокого змісту. Полісемія цих графічних знаків часто обумовлює співіснування енантіосемічних значень у однієї орфограми-піктограми. Символ відрізняється від емблеми. Емблемою вважається, як правило, набір графічних зображень, що розглядаються і пояснюються алегорично і що розкривають послідовно ідею за ідеєю. Але символізувати ідею може і звичайний літерний текст. Без символіки неможливо зрозуміти Біблію, де кожна притча є алегорично зображеним символом.

Французька графіка завдяки своєму відкритому характеру вживає без обмежень літерні та нелітерні знаки, чим ефективно сприяє універсалізації мови. Графічні знаки, на відміну від вербальних і тактильних, більш пристосовані до передачі універсальних понять макрокосмосу, космічної мови, яка втілюється в кожній людині в мікрокосмічних структурах.

У фонографічному письмі кожен літерний знак або навіть його частина може виконувати функцію символу. Таким чином, символізм графічного зображення є притаманним будь-якому написанню – графам, графемам, орфограмам, логограмам, ідеограмам, піктограмам, які виконують подвійну функцію у звуко-буквеному письмі: фонографічну та графематичну.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Frutiger A. L'Homme et ses signes* / A. Frutiger. – P. : Atelier Perrousseaux, 2004. – 319 p.
2. *Сосюр Фердінан де*. Курс загальної лінгвістики / Фердінан де Сосюр ; [пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко]. – К. : Основа, 1998. – 324 с.
3. *Хмельвський О*. Тризуб / О. Хмельницький. – Луцьк : Терен, 2001. – 285 с.
4. *Федоров Н*. Об идеографическом письме [Электронный ресурс] / Н. Федоров. – Режим доступа : http://kuchaknig.ru/show_book.php?book=177320
5. *Полная энциклопедия символов* / сост. В. М. Рошаль. – М. : АСТ ; СПб. : Сова, 2007. – 515 с.
6. *Крючков Г. Г*. Графеміка французької мови / Георгій Георгійович Крючков // Вісник КНЛУ. – 2009. – Серія “Філологія”. – Т. 12, № 1. – С. 121–127.